

Przykładowy program nauczania do umiejętności dodatkowej (DUZ) dla zawodu higienistka stomatologiczna 325120

Higienizacja pacjenta z niepełnosprawnościami

Oś priorytetowa II. Efektywne polityki publiczne dla rynku pracy, gospodarki i edukacji

Działanie 2.15. Kształcenie i szkolenie zawodowe dostosowane do potrzeb zmieniającej się gospodarki

Konkurs nr POWR.02.15.00-IP.02-00-001/21 Opracowanie programów nauczania do umiejętności dodatkowych dla zawodów (DUZ) – II Etap (DUZ II)

PUBLIKACJA BEZPŁATNA

2023

Spis treści

1. Założenia	ogólne
.....	4
1.1. Krótki opis dodatkowej umiejętności zawodowej – Higienizacja pacjenta z niepełnosprawnościami	4
1.2. Uzasadnienie ujęcia w programie nauczania zawodu dodatkowej umiejętności zawodowej, odnoszące się do potrzeb na rynku pracy.....	5
2. Założenia organizacyjne	6
2.1. Liczba godzin przewidzianych na realizację programu dodatkowej umiejętności zawodowej – Higienizacja pacjenta z niepełnosprawnościami	6
2.2. Wymagane kwalifikacje osób prowadzących zajęcia w ramach dodatkowej umiejętności zawodowej	7
2.3. Wyposażenie dydaktyczne niezbędne do realizacji programu dodatkowej umiejętności zawodowej	7
2.4. Wymagania wobec osób kształconych zgodnie z programem dodatkowej umiejętności zawodowej	8
3. Cele kształcenia – zadania zawodowe – określone dla dodatkowej umiejętności zawodowej – Higienizacja pacjenta z niepełnosprawnościami.....	9
4. wykaz efektów kształcenia określonych dla dodatkowej umiejętności zawodowej – Higienizacja pacjenta z niepełnosprawnościami wraz z kryteriami ich weryfikacji.	9
5. Plan nauczania dodatkowej umiejętności zawodowej – Higienizacja pacjenta z niepełnosprawnościami	14
6. Program nauczania przedmiotów wyodrębnionych w ramach dodatkowej umiejętności zawodowej – Higienizacja pacjenta z niepełnosprawnościami.....	15

6.1.	Przedmiot: Teoretyczne podstawy pracy z pacjentem z niepełnosprawnością.....	15
6.2.	Przedmiot: Gabinet profilaktyki jamy ustnej.....	21
7.	Ewaluacja programu nauczania dodatkowej umiejętności zawodowej – Higienizacja pacjenta z niepełnosprawnościami	30
7.1.	Przykładowe narzędzia ewaluacji.....	31
8.	Wykaz proponowanej literatury.....	34
8.1.	Podręczniki i publikacje naukowe	34
8.2.	Witryny internetowe	34
8.3.	Zalecenia, normy, noty aplikacyjne	35

1. Założenia ogólne

Dodatkowa umiejętność zawodowa (DUZ) obejmuje treści nauczania, które mogą być przydatne do wykonywania zawodu higienistki stomatologicznej, a wykraczają poza zakres podstawy programowej kształcenia w tym zawodzie. Szkoła prowadząca kształcenie zawodowe może zaoferować słuchaczowi przygotowanie do uzyskania wybranych dodatkowych umiejętności zawodowych związanych z zawodem higienistki stomatologicznej w tym przypadku celem DUZ jest nabycie przez higienistkę stomatologiczną, umiejętności higienizacji pacjenta z różnego typu niepełnosprawnościami.

1.1. Krótki opis dodatkowej umiejętności zawodowej – Higienizacja pacjenta z niepełnosprawnościami

Dodatkowe umiejętności zawodowe rozumiane są jako umiejętności wykraczające poza podstawę programową kształcenia w zawodzie szkolnictwa branżowego, których nabycie przez uczniów w trakcie nauki w szkole lub słuchaczy kursów umiejętności zawodowych zwiększa ich szanse na przyszłe zatrudnienie w danym zawodzie.

Opieka nad pacjentem niepełnosprawnym to inny rodzaj sprawowania opieki w porównaniu z pacjentem bez deficytów. Przy obecnym, otwartym podejściu do osób niepełnosprawnych wskazane jest, aby higienistka stomatologiczna była wyposażona w takie umiejętności.

W czasie realizacji programu słuchacz na kierunku higienistka stomatologiczna nabeździe umiejętności do nawiązania kontaktu z osobą niepełnosprawną, pozna zasady, formy i metody zmniejszenia stresu przedzabiegowego u pacjenta, zasady wykonywania zabiegów higienizacji u pacjenta z różnego typu niepełnosprawnościami, formy współpracy/komunikacji z osobą towarzyszącą pacjentowi. Treści programowe poszerzają i uatrakcyjniają ofertę szkoły kształcenia w zawodzie higienistka stomatologiczna.

1.2. Uzasadnienie ujęcia w programie nauczania zawodu dodatkowej umiejętności zawodowej, odnoszące się do potrzeb na rynku pracy

Otwarte podejście do osób z niepełnosprawnościami sprawia, że coraz więcej gabinetów stomatologicznych podejmuje się przyjmowania ich w ramach swojej działalności profilaktyczno-leczniczej. Dotyczy to pacjentów zarówno z małymi, jak i znacznymi deficytami. Pożądaną osobą do asystowania przy takich zabiegach jest higienistka stomatologiczna z przeszkoleniem w zakresie postępowania z takimi pacjentami. Obecnie w czasie edukacji jest już prowadzona nauka języka migowego, co w znacznym stopniu ułatwia kontakt z pacjentem z niedosłuchem, jednak pozostałe niepełnosprawności stanowią problem dla personelu pomocniczego. Umiejętność nawiązania kontaktu z pacjentami z innymi deficytami (autyzm, zespół Aspergera, upośledzenia psychoruchowe), umiejętność współpracy z opiekunem osoby niepełnosprawnej to umiejętności, które w znaczny sposób mogą ułatwić kontakt pacjenta z gabinetem i umożliwić prawidłowe zaplanowanie i przeprowadzenie zabiegu. Higienistka stomatologiczna po tym DUZ będzie umiała bez obaw przeprowadzić higienizację u pacjenta z niepełnosprawnością. Absolwent szkoły z taką umiejętnością będzie poszukiwany na rynku pracy.

2. Założenia organizacyjne

2.1. Liczba godzin przewidzianych na realizację programu dodatkowej umiejętności zawodowej – Higienizacja pacjenta z niepełnosprawnościami

Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 kwietnia 2019 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół (Dz.U. poz. 639 z późn. zm.) godziny stanowiące różnicę między sumą godzin obowiązkowych zajęć edukacyjnych z zakresu kształcenia zawodowego określoną w ramowym planie nauczania dla danego typu szkoły a minimalną liczbą godzin kształcenia zawodowego dla kwalifikacji wyodrębnionych w zawodzie – określoną w podstawie programowej kształcenia w zawodzie szkolnictwa branżowego przeznacza się na między innymi na realizację obowiązkowych zajęć edukacyjnych. W tym przygotowujących słuchaczy do uzyskania dodatkowych umiejętności zawodowych związanych z nauczonym zawodem, o których mowa w przepisach wydanych na podstawie art. 46 ust. 1 ustawy – Prawo Oświatowe (Dz.U.2021 r. poz.1082 z późn. zm.).

W przypadku kwalifikacji MED. 02 jedynej kwalifikacji w zawodzie higienistki stomatologicznej, różnica pomiędzy liczbą godzin z Podstawy Programowej (1312 godzin) i liczbą godzin realizowanych w cyklu kształcenia (1600 godzin) wynosi 288 godzin.

Na realizację programu dodatkowej umiejętności zawodowej – Higienizacja pacjenta z niepełnosprawnościami przeznaczono 80 godzin w tym 20 godzin teoretycznych i 60 praktycznych.

2.2. Wymagane kwalifikacje osób prowadzących zajęcia w ramach dodatkowej umiejętności zawodowej

Osoby prowadzące zajęcia powinny posiadać kwalifikacje wynikające z Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 lipca 2020 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli (Dz.U. 2020 r. poz.1289). Dodatkowo niezbędne jest, aby osoby prowadzące zajęcia miały wiedzę i umiejętności z zakresu realizowanej tematyki zajęć: lekarz dentyista mający doświadczenie w pracy z pacjentami z niepełnosprawnościami, higienistka stomatologiczna z wiedzą i umiejętnościami w zakresie współpracy z pacjentami niepełnosprawnymi, po kursach i szkoleniach lub nabytych w ciągu praktyki zawodowej. Doświadczenie zawodowe lekarza i higienistki, rozumiane jako praca z takimi pacjentami w czasie realizowania działalności zawodowej.

2.3. Wyposażenie dydaktyczne niezbędne do realizacji programu dodatkowej umiejętności zawodowej

Do przeprowadzenia części teoretycznej:

- sala z laptopem i projektorem multimedialnym.

Do przeprowadzenia części praktycznej:

- gabinet stomatologiczny w szkole wyposażony zgodnie z podstawą programową kształcenia w zawodzie higienistki stomatologicznej;
- oraz placówka odbywania praktyk zawodowych (gabinet, klinika, przychodnia stomatologiczna), w którym słuchacz pod nadzorem lekarza dentyisty będzie mógł, mieć bezpośredni kontakt z pacjentem z niepełnosprawnościami.

Wskazane łączenie zajęć realizowanych w pracowni – gabinecie dentystycznym w szkole oraz w gabinecie dentystycznym z rzeczywistymi warunkami pracy i z pacjentem niepełnosprawnym (zewnątrznym).

2.4. Wymagania wobec osób kształconych zgodnie z programem dodatkowej umiejętności zawodowej

Wskazane jest, aby DUZ odbyło się po zrealizowaniu podstawy programowej z zakresu podstaw psychologii i socjologii oraz odbytych chociaż jednych 70-godzinnych praktyk zawodowych w gabinecie stomatologicznym, gdy praca z pacjentem, podstawowe zadania związane z przygotowaniem gabinetu oraz pacjenta do zabiegu będą już zrealizowane w ramach podstawy programowej kształcenia w zawodzie.

3. Cele kształcenia – zadania zawodowe – określone dla dodatkowej umiejętności zawodowej – Higienizacja pacjenta z niepełnosprawnościami

Osoba kształcona zgodnie z programem dodatkowej umiejętności zawodowej Higienizacja pacjenta z niepełnosprawnościami nabeździe wiedzę i umiejętności do wykonywania następujących zadań zawodowych:

1. rozpoznawania ograniczeń pacjenta z niepełnosprawnością;
2. wykonania zabiegów profilaktyczno-leczniczych u osoby niepełnosprawnej, na zlecenie i w obecności lekarza dentystry;

4. wykaz efektów kształcenia określonych dla dodatkowej umiejętności zawodowej – Higienizacja pacjenta z niepełnosprawnościami wraz z kryteriami ich weryfikacji.

Do wykonywania zadań zawodowych w zakresie dodatkowej umiejętności zawodowej niezbędne jest osiągnięcie niżej wymienionych efektów kształcenia

Tabela 1. Wykaz efektów kształcenia określonych dla dodatkowej umiejętności zawodowej.

Efekty kształcenia.	Kryteria weryfikacji.
Uczeń:	Uczeń:
1.przeprowadza wywiad medyczny z pacjentem lub osobą towarzyszącą pacjentowi z niepełnosprawnością.	1) dokumentuje wykaz leków, alergie, przebyte zabiegi u pacjenta; 2) dostosowuje rodzaj komunikacji do niepełnosprawności pacjenta; 3) przeprowadza wywiad medyczny z pacjentem niepełnosprawnym lub osobą towarzyszącą.

Efekty kształcenia.	Kryteria weryfikacji.
Uczeń:	Uczeń:
2. współpracuje z pacjentem lub/i osobą towarzyszącą pacjentowi z niepełnosprawnością.	1) określa zasady współpracy z osobą towarzyszącą pacjentowi z niepełnosprawnością; 2) określa rodzaje niepełnosprawności pacjenta i ich wpływ na rodzaj postępowania w gabinecie stomatologicznym; 3) ustala zasady obecności osoby towarzyszącej pacjentowi w czasie zabiegu w gabinecie dentystycznym; 4) współpracuje z osobą towarzyszącą pacjentowi z niepełnosprawnością.
3. identyfikuje niepełnosprawność na podstawie dokumentacji medycznej pacjenta.	1) identyfikuje rodzaj niepełnosprawności na podstawie wywiadu lub dostarczonej dokumentacji medycznej; 2) rozróżnia różne rodzaj niepełnosprawności; 3) dostosowuje organizację pracy w gabinecie dentystycznym do niepełnosprawności pacjenta.
4. opracowuje kalendarz wizyt pacjenta w zależności od rodzaju zabiegu i niepełnosprawności.	1) opracowuje terminarz wizyt w zależności od rodzaju planowanego zabiegu oraz rodzaju niepełnosprawności; 2) ustala preferencje zabiegowe pacjenta zależne od jego niepełnosprawności.

Efekty kształcenia.	Kryteria weryfikacji.
<p>Uczeń:</p> <p>5. charakteryzuje zasady przygotowania gabinetu do pracy w zależności od rodzaju niepełnosprawności pacjenta.</p>	<p>Uczeń:</p> <p>1) analizuje dokumentację medyczną danego pacjenta pod kątem dostosowania warunków pracy do jego niepełnosprawności; 2) rozróżnia niezbędne modyfikacje przygotowania gabinetu do przyjęcia pacjenta z niepełnosprawnością sensoryczną (zaburzenia zmysłu wzroku albo słuchu); 3) rozróżnia niezbędne modyfikacje przygotowania gabinetu do przyjęcia pacjenta z niepełnosprawnością ruchową; 4) rozróżnia niezbędne modyfikacje przygotowania gabinetu do przyjęcia pacjenta z niepełnosprawnością intelektualną; 5) określa zasady ustawienia urządzeń w gabinecie do pracy z pacjentem na wózku inwalidzkim; 6) określa zasady przygotowania stanowiska pracy lekarza i higienistki w przypadku pracy z pacjentem z niepełnosprawnościami.</p>
<p>6. przygotowuje gabinet do pracy w zależności od rodzaju niepełnosprawności pacjenta.</p>	<p>1) dobiera rodzaj postępowania w gabinecie stomatologicznym do typu niepełnosprawności pacjenta; 2) przygotowuje gabinet do przyjęcia pacjenta z niepełnosprawnością sensoryczną (zaburzenia zmysłu wzroku albo słuchu); 3) przygotowuje gabinet do przyjęcia pacjenta z niepełnosprawnością ruchową; 4) przygotowuje gabinet do przyjęcia pacjenta z niepełnosprawnością intelektualną; 5) przygotowuje zalecenia przed i pozabiegowe na piśmie w tym z zastosowaniem powiększonej czcionki lub alfabetu Braille'a; 6) dostosowuje ustawienie urządzeń w gabinecie do pracy z pacjentem na wózku inwalidzkim; 7) przygotowuje miejsce dla osoby towarzyszącej pacjentowi.</p>

Efekty kształcenia.	Kryteria weryfikacji.
Uczeń:	Uczeń:
7. przygotowuje stanowiska pracy dla lekarza i asysty w zależności od rodzaju zabiegów oraz rodzaju niepełnosprawności.	1) stosuje zasady asystowania przy higienizacji pacjenta z niepełnosprawnością z uwzględnieniem rodzaju zabiegu i specyfiki deficytu; 2) przygotowuje stanowiska pracy lekarza i higienistki w przypadku pracy z pacjentem z niepełnosprawnościami; 3) nawiązuje kontakt z pacjentem niepełnosprawnym i osobą towarzyszącą.
8. charakteryzuje przygotowanie stanowiska pracy dla lekarza i asysty.	1) rozróżnia czynności związane z przygotowaniem gabinetu i stanowiska do higienizacji pacjenta w zależności od rodzaju niepełnosprawności; 2) analizuje zlecenia lekarza dotyczące przyjęcia pacjenta z niepełnosprawnością.
9. asystuje lekarzowi przy przeprowadzaniu zabiegów higienizacji u pacjentów z niepełnosprawnościami.	1) przygotowuje pacjenta do zabiegu higienizacji; 2) wyjaśnia pacjentowi niepełnosprawnemu lub osobie towarzyszącej planowany przebieg zabiegu higienizacji; 3) utrzymuje kontakt słowny i wzrokowy z pacjentem w czasie zabiegu.
10. wykonuje zabiegi higienizacji na zlecenie lekarza u pacjentów z niepełnosprawnościami.	1) dostosowuje rodzaj higienizacji do typu niepełnosprawności; 2) przeprowadza zabieg higienizacji u pacjenta z niepełnosprawnością sensoryczną zgodnie z zaleceniem lekarza dentysty i pod jego nadzorem; 3) przeprowadza zabieg higienizacji u pacjenta z niepełnosprawnością ruchową zgodnie z zaleceniem lekarza dentysty i pod jego nadzorem; 4) przeprowadza zabieg higienizacji u pacjenta z niepełnosprawnością intelektualną zgodnie z zaleceniem lekarza dentysty i pod jego nadzorem.

Efekty kształcenia.	Kryteria weryfikacji.
Uczeń: 11. opracowuje zalecenia przed i pozabiegowe dostosowane w formie i treści dla pacjenta niepełnosprawnego.	Uczeń: 1) określa zalecenia przed i pozabiegowe zależnie od niepełnosprawności pacjenta i przeprowadzonego zabiegu; 2) dokumentuje przebieg zabiegu w karcie pacjenta; 3) ustala termin kolejnej wizyty z uwzględnieniem zasad pracy dostosowanych do danej niepełnosprawności; 4) przygotowuje zalecenia przed i pozabiegowe na piśmie – w tym z zastosowaniem powiększonej czcionki lub alfabetu Braille'a; 5) przekazuje pacjentowi (i osobie towarzyszącej) zalecenia przed i pozabiegowe dostosowane w formie do rodzaju niepełnosprawności pacjenta.

5. Plan nauczania dodatkowej umiejętności zawodowej – Higienizacja pacjenta z niepełnosprawnościami

Tabela 2. Plan nauczania dodatkowej umiejętności zawodowej.

Nazwa przedmiotu/zajęć	Liczba godz.	Uwagi do realizacji (forma zajęć, np. wykład, ćwiczenia praktyczne, zajęcia w zakładzie pracy itp.)
Teoretyczne podstawy pracy z pacjentem z niepełnosprawnością.	20	Wykład prowadzony w formie prezentacji, filmów poglądowych – z omówieniem rodzajów niepełnosprawności oraz zasad współpracy z pacjentami z niepełnosprawnościami.
Gabinet profilaktyki jamy ustnej.	60 (20 w szkole, 40 w gabinecie dentystycznym zewnętrznym).	Zajęcia realizowane częściowo w szkolnym gabinecie dentystycznym (10) częściowo w placówce zewnętrznej realizującej praktyki zawodowe z higienistkami stomatologicznymi (35). Praktyczne asystowanie oraz przeprowadzanie zabiegów higienizacji u pacjentów z niepełnosprawnościami, na zlecenie lekarza i w obecności lekarza dentysty. Wskazana współpraca ze specjalistycznymi przychodniami/klinikami.
Łącznie:	80	

6. Program nauczania przedmiotów wyodrębnionych w ramach dodatkowej umiejętności zawodowej – Higienizacja pacjenta z niepełnosprawnościami

6.1. Przedmiot: Teoretyczne podstawy pracy z pacjentem z niepełnosprawnością

Materiał nauczania realizowany w tematach 3 jednostek metodycznych (20 godzin lekcyjnych). Cele ogólne przedmiotu:

1. analiza rodzajów niepełnosprawności pod kątem dostosowania technik pracy w gabinecie stomatologicznym;
2. omawianie zasad prowadzenia terminarza przyjęć uwzględniającego pracę z pacjentem z niepełnosprawnością;
3. omawianie zasad przeprowadzania wywiadu medycznego od pacjenta z niepełnosprawnością lub/i od osoby towarzyszącej pacjentowi.

Cele operacyjne przedmiotu.

Słuchacz potrafi:

- 1) omówić rodzaje niepełnosprawności mających wpływ na wykonanie zabiegów stomatologicznych;
- 2) wymienić rodzaje niepełnosprawności sensorycznej;
- 3) wymienić rodzaje niepełnosprawności ruchowej;
- 4) wymienić rodzaje niepełnosprawności intelektualnej;
- 5) analizować dokumentację medyczną dostarczoną przez pacjenta lub osobę towarzyszącą;
- 6) dobrać techniki higienizacji z uwzględnieniem rodzaju niepełnosprawności;
- 7) dobrać techniki komunikacji z pacjentem oraz osobą towarzyszącą z uwzględnieniem rodzaju niepełnosprawności pacjenta;
- 8) omówić zasady rejestracji pacjenta uwzględniające dostosowanie czasu i techniki pracy z pacjentem niepełnosprawnym;

- 9) opracować dokumentację przed i pozabiegową dostosowaną do danej niepełnosprawności.

Tabela 3. Materiał nauczania.

Dział programowy	Tematy jednostek metodycznych	Liczba godz.	Efekt kształcenia. Uczeń:	Wymagania programowe (uwzględniają kryteria weryfikacji)
				Uczeń:
Dokumentacja medyczna pacjenta.	1. Wywiad medyczny.	6	- przeprowadza wywiad medyczny z pacjentem lub osobą towarzyszącą pacjentowi z niepełnosprawnością.	- dokumentuje wykaz leków, alergię, przebyte zabiegi u pacjenta; - dostosowuje rodzaj komunikacji do niepełnosprawności pacjenta.
			- współpracuje z pacjentem lub/i osobą towarzyszącą pacjentowi z niepełnosprawnością.	- określa zasady współpracy z osobą towarzyszącą pacjentowi z niepełnosprawnością; - określa rodzaje niepełnosprawności pacjenta i ich wpływ na rodzaj postępowania w gabinecie stomatologicznym.
			- identyfikuje niepełnosprawność na podstawie dokumentacji medycznej pacjenta.	- identyfikuje rodzaj niepełnosprawności na podstawie wywiadu lub dostarczonej dokumentacji medycznej; - rozróżnia różne rodzaje niepełnosprawności; - dostosowuje organizację pracy w gabinecie dentystycznym do niepełnosprawności pacjenta.

Dział programowy	Tematy jednostek metodycznych	Liczba godz.	Efekt kształcenia. Uczeń:	Wymagania programowe (uwzględniają kryteria weryfikacji)
			Uczeń:	Uczeń:
			- opracowuje kalendarz wizyt pacjenta w zależności od rodzaju zabiegu i niepełnosprawności.	- opracowuje terminarz wizyt w zależności od rodzaju planowanego zabiegu oraz rodzaju niepełnosprawności; - ustala preferencje zabiegowe pacjenta zależne od jego niepełnosprawności.
Przyjęcie w gabinecie stomatologicznym pacjenta z niepełnosprawnością.	1. Przygotowanie gabinetu do przyjęcia pacjenta z niepełnosprawnością.	7	- charakteryzuje zasady przygotowania gabinetu do pracy w zależności od rodzaju niepełnosprawności pacjenta.	- analizuje dokumentację medyczną danego pacjenta pod kątem dostosowania warunków pracy do jego niepełnosprawności; - rozróżnia niezbędne modyfikacje przygotowania gabinetu do przyjęcia pacjenta z niepełnosprawnością sensoryczną (zaburzenia zmysłu wzroku albo słuchu); - rozróżnia niezbędne modyfikacje przygotowania gabinetu do przyjęcia pacjenta z niepełnosprawnością ruchową; - rozróżnia niezbędne modyfikacje przygotowania gabinetu do przyjęcia pacjenta z niepełnosprawnością intelektualną; - określa zasady ustawienia urządzeń w gabinecie do pracy z pacjentem na wózku inwalidzkim; - określa zasady przygotowania stanowiska pracy lekarza i higienistki w przypadku pracy z pacjentem z niepełnosprawnościami;

Dział programowy	Tematy jednostek metodycznych	Liczba godz.	Efekt kształcenia. Uczeń:	Wymagania programowe (uwzględniają kryteria weryfikacji)
				Uczeń:
	2. Asystowanie przy zabiegach higienizacji u pacjentów z niepełnosprawnościami.	7	- przygotowuje stanowiska pracy dla lekarza i asysty w zależności od rodzaju zabiegów oraz rodzaju niepełnosprawności.	- stosuje zasady asystowania przy higienizacji pacjenta z niepełnosprawnością z uwzględnieniem rodzaju zabiegu i specyfiki deficytu.
			- charakteryzuje przygotowanie stanowiska pracy dla lekarza i asysty.	- analizuje zlecenia lekarza dotyczące przyjęcia pacjenta z niepełnosprawnością; - rozróżnia czynności związane z przygotowaniem gabinetu i stanowiska do higienizacji pacjenta w zależności od rodzaju niepełnosprawności.
			- opracowuje zalecenia przed i pozabiegowe dostosowane w formie i treści dla pacjenta niepełnosprawnego.	- określa zalecenia przed i pozabiegowe zależnie od niepełnosprawności pacjenta i przeprowadzonego zabiegu; - dokumentuje przebieg zabiegu w karcie pacjenta; - ustala termin kolejnej wizyty z uwzględnieniem zasad pracy dostosowanych do danej niepełnosprawności - przygotowuje zalecenia przed i pozabiegowe na piśmie, w tym z zastosowaniem powiększonej czcionki lub alfabetu Braille'a.

Wskazówki metodyczne – metody nauczania, środki dydaktyczne stosowane podczas zajęć oraz metody realizacji przedmiotu. Wskazana jest realizacja tematów z wykorzystaniem prezentacji, filmów poglądowych. Pierwsze jednostki metodyczne

wskazane jako przypomnienie rodzajów niepełnosprawności oraz zasad współpracy z pacjentami z niepełnosprawnościami w oparciu o wiedzę z przedmiotu psychologii i socjologii, a także praktyk zawodowych realizowanych w gabinetach stomatologicznych w ramach podstawy programowej. Kolejne jednostki metodyczne powinny omawiać konkretne metody dostosowania pracy gabinetu oraz technik wykonywania zabiegów higienizacyjnych u pacjentów z różnego typu niepełnosprawnościami.

Dla lepszego utrwalenia wiedzy wskazane – jako forma podsumowująca – wykorzystanie odgrywanie scenek z przydziałem słuchaczom odpowiednio ról personelu medycznego, osoby niepełnosprawnej i osoby towarzyszącej.

Propozycje metod nauczania:

- wykład z wykorzystaniem prezentacji i filmów poglądowych;
- filmy obrazujące poszczególne rodzaje niepełnosprawności;
- praca z tekstem (np.: karta pacjenta, druki dokumentacji medycznej, lub /i inne);
- scenki symulacyjne;
- dyskusja.

Jako podsumowanie konieczne wskazanie możliwości dostępu do zabiegów w narkozie, która u pacjentów niepełnosprawnych jest oferowana przez NFZ. Praca z pacjentem w narkozie jest bowiem jednym z rozwiązań, ale nie jest tematem tego szkolenia.

Środki dydaktyczne:

- stanowisko komputerowe z dostępem do internetu;
- prezentacje multimedialne obrazujące poszczególne rodzaje niepełnosprawności i sposoby dostosowania gabinetu do pracy z osobami z dysfunkcjami;
- rzutnik multimedialny;

- druki i formularze wywiadu medycznego;
- broszury/materiały informacyjne o niepełnosprawnościach.

Obudowa dydaktyczna (wyposażenie): sala dydaktyczna wyposażona w stanowisko komputerowe dla nauczyciela, rzutnik multimedialny.

Proponowane metody sprawdzania osiągnięć edukacyjnych słuchacza:

- po zakończeniu omawiania danej niepełnosprawności – scenki symulacyjne;
- po zakończeniu realizacji całego przedmiotu – sprawdzian z pytaniami jednokrotnego i wielokrotnego wyboru, zadań prawda/fałsz, zadań z luką, krótkiej odpowiedzi, rozszerzonej odpowiedzi.

Sposoby ewaluacji przedmiotu

- Ankieta na początku diagnozująca potrzeby słuchaczy; przykładowe pytania do ankiety.
 - Czy jesteś zainteresowany pracą z pacjentami z dysfunkcjami?
 - Czy spotkałeś się z pacjentami z niepełnosprawnościami np. w czasie praktyk zawodowych realizowanych w gabinetach stomatologicznych?
 - Czy czytałeś opracowania/literaturę z zakresu przeprowadzania zabiegów higienizacji u pacjentów niepełnosprawnych?
- Ankieta ewaluacyjna na koniec szkolenia; przykładowe pytania do ankiety ewaluacyjnej:
 - Czy po wykładach poszerzyłeś wiedzę z zakresu współpracy z pacjentem niepełnosprawnym?
 - Czy po wykładach poszerzyłeś wiedzę z zakresu współpracy z osobą towarzyszącą pacjentowi niepełnosprawnemu?
 - Omów/opisz kolejne etapy zaplanowania wizyty pacjenta niepełnosprawnego w gabinecie dentystycznym.

- Wymień rodzaje niepełnosprawności intelektualnej.
 - Omów/opisz rodzaje niepełnosprawności pacjenta i ich wpływ na rodzaj postępowania w gabinecie stomatologicznym.
 - Omów/opisz zalecenia przed i pozabiegowe w przypadku pacjenta niedosłyszającego po zabiegu lakierowania zębów.
- Analiza dokumentacji i zebranych informacji.

6.2. Przedmiot: Gabinet profilaktyki jamy ustnej

Materiał nauczania realizowany w tematach 4 jednostek metodycznych (60 godzin lekcyjnych), w tym 20 godzin w szkolnym gabinecie stomatologicznym wyposażonym zgodnie z podstawą programową kształcenia w zawodzie higienistki stomatologicznej oraz 40 godzin w miejscu realizacji praktyk zawodowych, w którym słuchacz pod nadzorem lekarza dentysty będzie mógł mieć bezpośredni kontakt z pacjentem z niepełnosprawnościami. Bloki zajęć powinny być dopasowane do 3 tematów:

1. opracowanie dokumentacji do pracy z pacjentem niepełnosprawnym;
2. dostosowanie infrastruktury gabinetu i technik wykonywania zabiegów w zależności od rodzaju niepełnosprawności pacjenta;
3. przeprowadzenie zabiegów higienizacji u pacjentów z różnymi rodzajami niepełnosprawności na zlecenie i pod nadzorem lekarza dentysty.

Tematy 1 i 2 w zależności od obszerności przedstawianych do opracowania przypadków, jest do zrealizowania w gabinecie dentystycznym w szkole z wyposażeniem zgodnie z podstawą programową kształcenia w zawodzie higienistki stomatologicznej.

Temat 3 – realizacja powinna się odbywać w miejscu realizacji praktyk zawodowych pod nadzorem lekarza dentysty, gdyż tylko wtedy słuchacz będzie mógł w praktyce nauczyć się pracy przy pacjencie niepełnosprawnym.

Cele ogólne przedmiotu.

1. Opracowanie wywiadu medycznego pacjenta niepełnosprawnego.

2. Opracowanie zaleceń przed i pozabiegowych dostosowanych dla pacjenta z niepełnosprawnościami sensorycznymi, ruchowymi i intelektualnymi.
3. Dostosowanie gabinetu do pracy przy niepełnosprawnym pacjencie.
4. Przeprowadzenie zabiegów higienizacji u pacjentów z różnymi rodzajami niepełnosprawności – na zlecenie lekarza dentystry i pod jego nadzorem.

Cele operacyjne przedmiotu.

Słuchacz potrafi:

- 1) opracować dokumentację medyczną przed i pozabiegową w zależności od rodzaju niepełnosprawności pacjenta i rodzaju zabiegu;
- 2) przygotować gabinet do pracy w zależności od rodzaju niepełnosprawności pacjenta i rodzaju zabiegu;
- 3) dostosować technikę wykonania zabiegów stomatologicznych w zależności od rodzaju niepełnosprawności pacjenta;
- 4) zebrać wywiad medyczny od pacjenta z różnego typu dysfunkcjami;
- 5) na zlecenie lekarza dentystry i pod jego nadzorem, przeprowadzić zabieg higienizacji u pacjenta z niepełnosprawnościami;
- 6) na zlecenie lekarza dentystry i pod jego nadzorem, przeprowadzić zabieg higienizacji u pacjenta z niepełnosprawnością ruchowa w tym na wózku inwalidzkim;
- 7) na zlecenie lekarza dentystry i pod jego nadzorem, przeprowadzić zabieg higienizacji u pacjenta z niepełnosprawnością intelektualną, w tym z obecnością osoby towarzyszącej;
- 8) ustalić termin kolejnej wizyty higienizacyjnej z uwzględnieniem czasu i techniki przeprowadzenia zabiegu dostosowanych do danej niepełnosprawności;
- 9) dokumentować przebieg zabiegu w karcie pacjenta.

Tabela 4. Materiał nauczania.

Dział programowy	Tematy jednostek metodycznych	Liczba godz.	Efekt kształcenia uczeń:	Wymagania programowe (uwzględniają kryteria weryfikacji)
				Uczeń:
Dokumentacja medyczna pacjenta.	1. Wywiad medyczny.	10	- przeprowadza wywiad medyczny z pacjentem lub osobą towarzyszącą pacjentowi z niepełnosprawnością.	- przeprowadza wywiad medyczny z pacjentem niepełnosprawnym lub osobą towarzyszącą; - dostosowuje rodzaj komunikacji do niepełnosprawności pacjenta.
			- współpracuje z pacjentem lub/i osobą towarzyszącą pacjentowi z niepełnosprawnością.	- współpracuje z osobą towarzyszącą pacjentowi z niepełnosprawnością; - ustala zasady obecności osoby towarzyszącej pacjentowi w czasie zabiegu w gabinecie dentystycznym.
			- opracowuje kalendarz wizyt pacjenta w zależności od rodzaju zabiegu i niepełnosprawności.	- opracowuje terminarz wizyt w zależności od rodzaju planowanego zabiegu oraz rodzaju niepełnosprawności; - ustala preferencje zabiegowe pacjenta zależne od jego niepełnosprawności.
Przyjęcie w gabinecie stomatologicznym pacjenta z niepełnosprawnością.	1. Przygotowanie gabinetu do przyjęcia pacjenta z niepełnosprawnością.	10	- przygotowuje gabinet do pracy w zależności od rodzaju niepełnosprawności pacjenta.	- dobiera rodzaj postępowania w gabinecie stomatologicznym do typu niepełnosprawności pacjenta; - przygotowuje gabinet do przyjęcia pacjenta z niepełnosprawnością sensoryczną (zaburzenia zmysłu wzroku albo słuchu);

Dział programowy	Tematy jednostek metodycznych	Liczba godz.	Efekt kształcenia uczniów:	Wymagania programowe (uwzględniają kryteria weryfikacji)
				Uczeń:
				<ul style="list-style-type: none"> - przygotowuje gabinet do przyjęcia pacjenta z niepełnosprawnością ruchową; - przygotowuje gabinet do przyjęcia pacjenta z niepełnosprawnością intelektualną; - przygotowuje zalecenia przed i pozabiegowe na piśmie w tym z zastosowaniem powiększonej czcionki lub alfabetu Braille'a; - dostosowuje ustawienie urządzeń w gabinecie do pracy z pacjentem na wózku inwalidzkim; - przygotowuje miejsce dla osoby towarzyszącej pacjentowi.
	2. Asystowanie przy zabiegach higienizacji u pacjentów z niepełnosprawnościami.	20	<ul style="list-style-type: none"> - przygotowuje stanowiska pracy dla lekarza i asysty w zależności od rodzaju zabiegów oraz rodzaju niepełnosprawności. 	<ul style="list-style-type: none"> - przygotowuje stanowiska pracy lekarza i higienistki w przypadku pracy z pacjentem z niepełnosprawnościami; - analizuje zlecenie lekarza dotyczące przyjęcia pacjenta z niepełnosprawnością; - nawiązuje kontakt z pacjentem niepełnosprawnym i osobą towarzyszącą.

Dział programowy	Tematy jednostek metodycznych	Liczba godz.	Efekt kształcenia uczeń:	Wymagania programowe (uwzględniają kryteria weryfikacji)
				Uczeń:
			- asystuje lekarzowi przy przeprowadzaniu zabiegów higienizacji u pacjentów z niepełnosprawnościami.	- przygotowuje pacjenta do zabiegu higienizacji; - wyjaśnia pacjentowi niepełnosprawnemu lub osobie towarzyszącej planowany przebieg zabiegu higienizacji; - utrzymuje kontakt słowny i wzrokowy z pacjentem w czasie zabiegu.
	3. Wykonanie zabiegu higienizacji u pacjentów z niepełnosprawnościami.	20	- wykonuje zabiegi higienizacji na zlecenie lekarza u pacjentów z niepełnosprawnościami.	- dostosowuje rodzaj higienizacji do typu niepełnosprawności; - przeprowadza zabieg higienizacji u pacjenta z niepełnosprawnością sensoryczną zgodnie z zaleceniem lekarza dentystry i pod jego nadzorem; - przeprowadza zabieg higienizacji u pacjenta z niepełnosprawnością ruchową zgodnie z zaleceniem lekarza dentystry i pod jego nadzorem; - przeprowadza zabieg higienizacji u pacjenta z niepełnosprawnością intelektualną zgodnie z zaleceniem lekarza dentystry i pod jego nadzorem.

Dział programowy	Tematy jednostek metodycznych	Liczba godz.	Efekt kształcenia uczeń:	Wymagania programowe (uwzględniają kryteria weryfikacji)
				Uczeń:
			- opracowuje zalecenia przed i pozabiegowe dostosowane w formie i treści dla pacjenta niepełnosprawnego.	- ustala termin kolejnej wizyty z uwzględnieniem zasad pracy dostosowany do danej niepełnosprawności; - przekazuje pacjentowi (i osobie towarzyszącej) zalecenia przed i pozabiegowe dostosowane w formie do rodzaju niepełnosprawności pacjenta.

Wskazówki metodyczne – metody nauczania, środki dydaktyczne stosowane podczas zajęć oraz metody realizacji przedmiotu. Pierwsze jednostki metodyczne tego przedmiotu powinny być realizowane w gabinecie dentystycznym w szkole jako rodzaj szkolenia symulacyjnego (bez rzeczywistego pacjenta) przed rzeczywistymi zajęciami w gabinecie zajęć praktycznych z lekarzem i z pacjentem niepełnosprawnym.

Wskazane jest, aby w czasie pierwszej wizyty z udziałem pacjenta o danej niepełnosprawności, słuchacz pełnił rolę asysty i uczył się poprzez obserwację, a dopiero przy kolejnym pacjencie mógł wykonać czynną asystę, a następnie samodzielny zabieg higienizacji na zlecenie i pod nadzorem lekarza dentysty.

Podobne postępowanie w przypadku kolejnego typu niepełnosprawności. Zawsze udział słuchacza przy takim zabiegu powinien się odbywać za zgodą osoby niepełnosprawnej lub/i jego osoby towarzyszącej.

Każdy przeprowadzony zabieg, także ten obserwowany, powinien być szczegółowo omówiony ze słuchaczem, z podkreśleniem dostosowań specyficznych dla pracy z pacjentem o danej niepełnosprawności.

Propozycje metod nauczania:

- obserwacja;
- pokaz;
- instruktaż bieżący na każdym etapie pracy;
- praca z dokumentami;
- ćwiczenia praktyczne.

O ile to miało miejsce, omówienie ewentualnych niepowodzeń oraz popełnionych błędów i jeśli to możliwe, wskazanie możliwości ich uniknięcia.

Środki dydaktyczne:

- stanowisko komputerowe z dostępem do internetu i oprogramowaniem do prowadzenia rejestracji pacjentów i dostępem do karty pacjenta;
- broszury/materiały/plansze poglądowe i informacyjne dla pacjentów z różnymi rodzajami niepełnosprawności - o zaleceniach pozabiegowych.

Obudowa dydaktyczna (wyposażenie).

Do przeprowadzenia części praktycznej (10 godzin): gabinet stomatologiczny w szkole wyposażony zgodnie z podstawą programową kształcenia w zawodzie higienistki stomatologicznej oraz (25 godzin) miejsce realizacji praktyk zawodowych (gabinet, klinika, przychodnia stomatologiczna), w którym słuchacz pod nadzorem lekarza dentysty będzie mógł mieć bezpośredni kontakt z pacjentem z niepełnosprawnościami. Wskazane łączenie zajęć realizowanych w gabinecie dentystycznym w szkole oraz w gabinecie dentystycznym z rzeczywistymi warunkami pracy i z pacjentem niepełnosprawnym.

Proponowane metody sprawdzania osiągnięć edukacyjnych słuchacza:

- sprawdzianem wiedzy i umiejętności będzie przygotowanie gabinetu dentystycznego i realizowanie asysty dla kolejnego pacjenta z tej samej grupy niepełnosprawności;
- po zakończeniu realizacji całego przedmiotu – sprawdzian praktyczny np.: z etapu pracy (np. przygotowania gabinetu dentystycznego do pracy z pacjentem na wózku inwalidzkim; przygotowanie dokumentacji przed i pozabiegowej dla pacjenta niewidzącego) lub z całego zadania, czyli np. w sytuacji symulacyjnej, przeprowadzenie zabiegu piaskowania u pacjenta z niedosłuchem z obecnością osoby towarzyszącej.

Sprawdzian praktyczny przeprowadzenia zabiegu nie może się odbywać na osobie niepełnosprawnej, lecz w warunkach symulacyjnych na fantomie.

Sposoby ewaluacji przedmiotu

- Ankieta na początku diagnozująca potrzeby słuchaczy.
 - Czy kiedykolwiek miałeś możliwość asystowania w czasie zabiegów u pacjentów z dysfunkcjami, np. w czasie praktyk zawodowych realizowanych w gabinetach stomatologicznych?
 - Czy wiesz na czym polega przygotowania gabinetu dentystycznego do przyjęcia pacjenta niepełnosprawnego na wózku inwalidzkim?
 - Czy kiedykolwiek, np. w czasie praktyk zawodowych realizowanych w gabinetach stomatologicznych, przygotowywałeś materiały do zaleceń pozabiegowych dla pacjentów niedowidzących lub z niedosłuchem?
- Ankieta ewaluacyjna na koniec szkolenia.

- Czy po zajęciach w ramach DUZ poszerzyłeś umiejętności z zakresu przygotowania gabinetu dentystycznego do przyjęcia pacjenta niepełnosprawnego?
 - Scharakteryzuj etapy przygotowania gabinetu do przyjęcia pacjenta z niepełnosprawnością sensoryczną (zaburzenia zmysłu wzroku albo słuchu).
 - Wyjaśnij na czym polega nawiązanie kontaktu z pacjentem niepełnosprawnym i osobą towarzyszącą.
 - Scharakteryzuj etapy przeprowadzenia zabiegu higienizacji u pacjenta z niepełnosprawnością ruchową poruszającym się na wózku inwalidzkim.
 - Na czym polega przygotowanie zaleceń pozabiegowych dla pacjenta niedowidzącego?
- Analiza dokumentacji i zebranych informacji.
 - Analiza ekonomicznego wykorzystania czasu na szkolenie.
 - Analiza dostępności słuchaczy do urządzeń.

7. Ewaluacja programu nauczania dodatkowej umiejętności zawodowej – Higienizacja pacjenta z niepełnosprawnościami

Ewaluacja programu ma za zadanie określenie jakości i skuteczności realizacji programu nauczania DUZ, stopnia osiągnięcia efektów kształcenia oraz trafności kryteriów weryfikacji określonych w programie DUZ. Bieżąca weryfikacja programu jest wskazana w celu optymalizacji treści, czasu potrzebnego na realizację oraz metod nauczania. Pozwoli to na doskonalenie programu i bardziej efektywne kształcenie niezbędnych umiejętności z zakresu realizowanego tematu.

Tabela 5. Ewaluacja programu nauczania dodatkowej umiejętności zawodowej.

Obszar ewaluacji	Metody, techniki narzędzia badawcze	Wskaźnik osiągnięcia pozytywnego efektu szkolenia	Termin badania
Opanowanie wiedzy przez słuchaczy.	Test wiedzy z zakresu przedmiotu teoretycznego „Teoretyczne podstawy pracy z pacjentem z niepełnosprawnością”.	50% pozytywnych odpowiedzi.	Po zakończonym DUZ.
Opanowanie umiejętności przez słuchaczy.	Sprawdzian praktycznego wykonania zadania (także na fantomie).	Poprawność wykonania na poziomie 75%.	Po zakończonym DUZ.
Dobór form i metod nauczania.	Analiza procesu nauczania pod względem trafności dobranych form i metod nauczania.	Po uczestniczeniu w pierwszym zabiegu jako „obserwator”, przy kolejnym pacjencie samodzielnie pracowało 80% słuchaczy Konieczność powtarzania udziału jako „obserwator” oraz dodatkowe instruktaże przez więcej niż 20% słuchaczy	Po zrealizowanym DUZ.

Obszar ewaluacji	Metody, techniki narzędzia badawcze	Wskaźnik osiągnięcia pozytywnego efektu szkolenia	Termin badania
		wymaga korekty form i metod nauczania.	
Czas niezbędny na szkolenie praktyczne w gabinecie dentystycznym.	Analiza części praktycznej pod względem czasu przeznaczanego na pracę lekarza ze słuchaczami.	Wykonanie zadania praktycznego samodzielnie przez 80% słuchaczy w ramach określonego czasu na szkolenie w gabinecie dentystycznym.	Po zrealizowanym DUZ.
Dostępność słuchaczy do gabinetów, w których są obsługiwane osoby z niepełnosprawnością.	Analiza części praktycznej pod względem dostępności słuchaczy do gabinetów, w których są obsługiwane osoby z niepełnosprawnością.	Dostępności w grupach 2-3- osobowych realizowana przez 80% słuchaczy. Praca w większych grupach wymaga zwiększenia liczby dostępnych gabinetów dentystycznych.	Po zrealizowanym DUZ.
Trafność doboru tematu do potrzeb słuchaczy.	Analiza stosunku liczby słuchaczy w klasie/oddziale do liczby uczestników DUZ.	50% słuchaczy uczestniczących w DUZ.	Po zrealizowanym DUZ.

7.1. Przykładowe narzędzia ewaluacji

Teoria przedmiotu – sprawdzian pisemny, pytania otwarte.

1. Jakie znasz rodzaje niepełnosprawności?
2. Jakie są możliwe drogi komunikacji z osobą niepełnosprawną?
3. Jak należy przygotować gabinet dentystyczny do przyjęcia osoby z niedosłuchem w stopniu znacznym?

-
4. Jakie są możliwości przeprowadzenia zabiegu higienizacji u pacjenta poruszającego się na wózku inwalidzkim?
 5. Jakie czynności przy higienizacji pacjenta w gabinecie dentystycznym należy dostosować planując przyjęcie osoby niewidomej?
 6. Na co należy zwrócić szczególną uwagę przy opracowaniu wskazań pozabiegowych dla osoby z niepełnosprawnością intelektualną?
 7. Jaki jest wpływ niepełnosprawności na stan uzębienia?
 8. Jak rodzaj niepełnosprawności wpływa na stan higieny jamy ustnej?
 9. Jakie cechy powinna prezentować higienistka stomatologiczna zajmująca się pacjentem niepełnosprawnym?
 10. Jakie zabiegi higienizacji przeprowadzane w gabinecie stomatologicznym bez narkozy, są wskazane dla pacjentów z niepełnosprawnościami?

Zadania praktyczne:

1. Na podstawie otrzymanej karty wywiadu medycznego zgodnie ze zleceniem lekarza, przygotuj gabinet do przyjęcia pacjenta na wózku inwalidzkim.
2. Na podstawie otrzymanej karty pacjenta zgodnie ze zleceniem lekarza przygotuj zalecenia po zabiegu piaskowania zębów górnych dla pacjenta niewidzącego.
3. Zgodnie ze zleceniem lekarza zawartym w karcie pacjenta, przygotuj gabinet do pracy uwzględniając obecność osoby towarzyszącej pacjentowi niepełnosprawnemu oraz przeprowadź zabieg usunięcia kamienia nazębnego u pacjenta z niedosłuchem. Opracuj zalecenia pozabiegowe.

Sprawdzian praktyczny przeprowadzenia zabiegu nie może się odbywać na osobie niepełnosprawnej, lecz w warunkach symulacyjnych na fantomie.

8. Wykaz proponowanej literatury

8.1. Podręczniki i publikacje naukowe

- [1] Kirenko J.: *Indywidualna i społeczna percepcja niepełnosprawności.*: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej; Lublin 2007
- [2] Kunert J., Brauman-Furmanek S.: *Problemy leczenia zachowawczego pacjentów geriatrycznych.* Dent Forum nr 1(41)/ 2013
- [3] Machalski D i wsp.: *Postrzeganie osób niepełnosprawnych w społeczeństwie.* Health Promotion & Physical Activity nr 9(4)/2019
- [4] Miczek M.: *Niepełnosprawni pacjenci w gabinecie stomatologicznym.* Asysta Dentystyczna nr 2/2012
- [5] Mol K., Staroń-Irla K., Tysiąc-Miśta M.: *Gabinet stomatologiczny w ocenie osób niepełnosprawnych.* Asysta Dentystyczna nr 2/2021
- [6] Rutkowska E.: *Wsparcie jako element rehabilitacji kompleksowej osób z niepełnosprawnością.* Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania nr 3(4)/2012
- [7] Tanasiewicz M.: *Terapia wielospecjalistyczna. Pacjent stomatologiczny w ujęciu interdyscyplinarnym.* Wydawnictwo Elamed 2019

8.2. Witryny internetowe

- [i1] <https://dentonet.pl/procedury-w-pracy-z-pacjentami-niepelnosprawnymi-umyslowo/#gref>
artykuł o pracy z pacjentem niepełnosprawnym umysłowo, przygotowanie go do zabiegu znieczulenie ogólnego [dostęp 3.04.2023]
- [i2] <https://gazetalekarska.pl/?p=26154>
artykuł o tym jak trudno osobom niepełnosprawnym leczyć się stomatologicznie, jak mało jest placówek odpowiednio przygotowanych do przyjęcia takiej osoby oraz co zrobić, by temu zaradzić [dostęp 3.04.2023]

- [i3] http://idn.org.pl/sonnszz/def_on.htm
Wokół definicji pojęcia „osoba niepełnosprawna” - doświadczenia europejskie
[dostęp: 3.04.2023].
- [i4] <https://www.magazyn-stomatologiczny.pl/a5821/Praca-z-pacjentem-niepelnosprawnym-ruchowo-w-gabinecie-stomatologicznym-----.html/fragment%20artyku%C5%82u%20o%20pracy%20z%20pacjentem%20niepe%C5%82nosprawnym%20ruchowo%20i%20organizacja%20pracy%20w%20gabinecie%20na%20czas%20przyjmowania%20pacjenta%20niepe%C5%82nosprawnego;%20artyku%C5%82%20w%20j.polskim%20i%20j.angielskim> [dostęp 3.04.2023]
- [i5] <https://niepelnosprawni.gov.pl/p,13,aktualnosci>
strona biur pełnomocnika rządu do spraw osób niepełnosprawnych z aktualnymi informacjami dotyczącymi tej grupy osób [dostęp 3.04.2023]
- [i6] <https://stomatologianews.pl/niepelnosprawni-maja-dzis-kilka-opcji-leczenia-zebow-warto-je-znac/>
artykuł o tym jakie są możliwości kosztów za leczenie dla pacjentów z niepełnosprawnością. Porównanie i opis poszczególnych możliwości: NFZ., prywatne bądź na kredyt [dostęp 3.04.2023]

8.3. Zalecenia, normy, noty aplikacyjne

- [z1] <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20220002240/O/D2022240.pdf> *tekst ujednolicony ustawy o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami* [dostęp 3.04.2023]